

"הנני" – גבורה אזרחית, אחריות מוחלטת ושבירת

"אפקט העומד מהצד"

לאור דמותו של אלחנן קלמנזון ז"ל

כתיבת מערך השיעור: אבישי מזרחי - רשת אמי"ת

קהל יעד: כיתות י"א-י"ב | משך זמן: 45-50 דקות | עזרים: מצגת, פתקים מרובעים ("ממו"), נספח מקורות מודפס, ערימת דפים ריקים (להפעלת הפתיחה).

חלק א': מבוא - רציונל הפדגוגי (למורה)

בני נוער גדלים כיום לתוך מציאות שבה מונחל להם כי למדינה או למערכת יש (או אמור להיות) פתרון מובנה לכל בעיה. תפיסה זו, על אף יתרונותיה במדינה מתקנת, עלולה לטפח תודעה פסיבית ולעודד את מה שמוכר בסוציולוגיה כ"אפקט העומד מהצד" (Bystander Effect) – הנטייה של אדם להניח ש"מישהו אחר, מוסמך יותר, כבר ייקח אחריות ויטפל בבעיה". סיפורו המטלטל של "צוות אלחנן", ובראשו אלחנן קלמנזון ז"ל, מהווה קריאת השכמה חברתית ומוסרית חסרת תקדים. הוא מחזיר למרכז הבמה את המושג "הנני" – קבלת אחריות טוטאלית, אקטיבית ומיידי, מבלי לחכות לפקודה, לצו 8 או לאישור מהמערכת. המערך נועד להעביר את התלמידים מתודעה של "צרכני ביטחון ושירותים" לתודעה של אזרחים המבינים שכאשר ישנו ואקום, הם אלו הנדרשים למלא אותו בעוז ובערבות הדדית.

רקע על הדמות (תמצית למורה): אלחנן קלמנזון ז"ל, בן 41 מהיישוב עתניאל שבהר חברון, היה איש חינוך ועשייה, נשוי לשלומית ואב לחמישה. בבוקר שמחת תורה, ה-7 באוקטובר, שמעו אלחנן ואחיו מנחם את הדיווחים המזעזעים המגיעים מעוטף עזה. למרות שלא נקראו לשירות מילואים, לא קיבלו פקודה, והיו מרוחקים שעות נסיעה מהאזור – הם לא המתינו. הם יצאו ברכבם הפרטי, חמושים באקדחים אישיים, מתוך הבנה פשוטה ונוקבת שיהודים נמצאים בסכנה והם חייבים להגיע. אלחנן, מנחם, ולאחר מכן גם אחיינם איתאל, הגיעו לקיבוץ בארי והקימו את "צוות אלחנן". במשך כ-14.5 שעות רצופות, תחת אש מחבלים כבדה ובתוך קיבוץ בוער, הם עברו מבית לבית, דפקו על דלתות הממ"דים, הרגיעו את התושבים המבועתים (תוך שאלחנן מציג את עצמו ברוגע כ"אח"), וחילצו למעלה מ-100 מאנשי הקיבוץ – קשישים, נשים, נוער וילדים. לקראת סוף הלילה, בעת טיהור אחד הבתים האחרונים, ספג אלחנן כדור ונפל. מעשהו נחשב לאחד משיאי הגבורה האזרחית בהיסטוריה של מדינת ישראל, ומהווה סמל לחיבור עמוק בין "אנשי ההר" ל"אנשי העמק".

חלק ב': מהלך השיעור

1. טבעת רגשית: "מישהו אחר יעשה את זה" (12-13 דקות)

מתודה א' (פתיחה חווייתית): "ניסוי מי יקום?" – סימולציית אפקט העומד מהצד.

לפני תחילת השיעור, המורה מבקש בסתר מ-4-5 תלמידים לצאת לרגע מהכיתה (בתואנה של הבאת ציוד). מחוץ לכיתה הוא מנחה אותם: "כשתיכנסו ותראו אותי מפזר ערימת דפים על הרצפה ונאנח – אל תקומו ואל תעזרו, פשוט הישארו לשבת במקומכם." המורה מחזיר אותם פנימה, וכעבור רגע "במקרה" מפיל ערימת דפים גדולה ליד הלוח, נאנח בקול ומתכופף לאט. ברוב המקרים אף תלמיד לא יקום – משום שה"מושגלים" יושבים, וכולם מסיקים שאין זו אחריותם. לאחר כ-20 שניות המורה עוצר את הסימולציה ושואל:

- "כמה מכם חשבו לקום ולעזור, אך לא קמתם בפועל? מה עצר אתכם?"
- "האם העובדה שכולם נשארו לשבת השפיעה על ההחלטה שלכם?"

כך חווים התלמידים את "פיזור האחריות" על בשרם, רגע לפני שהם מנתחים אותו.

מתודה ב' (כתיבה אישית אנונימית):

המורה מחלק פתקים ומבקש מכל תלמיד לכתוב בכנות (ובאנונימיות) על מקרה שבו ראה משהו שגוי קורה מול עיניו (בריונות, חרם, לכלוך, מצוקה של מישהו) ואמר לעצמו בלב: "שמישהו אחר יטפל בזה, המורה בטח תשים לב, או שחברים שלו יעזרו לו". המורה תולה את הפתקים על הלוח ומקריא חלק מהם.

שאלת דיון: "למה כל כך טבעי לנו לחכות שמישהו אחר יעשה את הצעד הראשון? מתי ההנחה ש'המערכת תטפל בזה' הופכת להיות סכנה של ממש לקהילה שלנו?"

2. טבעת הערך: לימוד חברות – העמקה בפרשנות (15 דקות)

מתודה: קריאה מונחית ושיח זוגי מתוך הנספח המודפס.

התלמידים לומדים בחברות את הנספח, הקורא לנתח את הסטיקר המזוהה עם אלחנן: "כשיש יהודים בסכנה – אנחנו באים. הנני". הם מעמיקים בפרשנות מתוך "פרקי בנים" (הרב שי פירון וג'קי שימל) על משמעות המילה "הנני" ועל הגבורה האזרחית שחוצה מגזרים וגבולות.

3. טבעת הזהות: "קו רצף הנני – מתרגמים הימנעות לפעולה" (10 דקות)

מתודה: קו רצף חווייתי (תנועה פיזית במרחב).

המורה מותח על רצפת הכיתה קו דמיוני (ניתן לסמן בשני פתקים בקצוות): קצה אחד = "זה לא התפקיד שלי / מישהו אחר יטפל בזה", הקצה השני = "הנני – אני קם ופועל מיד". המורה מקריא בזה אחר זה 4-5 סיטואציות אמיתיות מחיי בית הספר, ואחרי כל אחת כל תלמיד ממתק את גופו פיזית על הקו לפי מה שהיה עושה בכנות:

- ראיתי תלמיד יושב לבד בהפסקה, יום אחר יום.
- בקבוצת הווטסאפ הכיתתית מעליבים תלמיד מכיתה אחרת.
- מישהו מהשכבה מחק שיעורי בית של חבר "בצחוק".
- ראיתי לכלוך רב שמישהו השאיר בחצר.

לאחר כל מיקום, המורה מבקש מ-2 תלמידים שעומדים בנקודות שונות לנמק את בחירתם, ושואל: "מה צריך לקרות בתוכם כדי לעשות צעד אחד ממשי לכיוון 'הנני'?"

לאחר התרגיל, זוגות התלמידים בוחרים פתק תירוץ אחד מהלוח (מטבעת 1), והופכים את ניסוח הפסיביות לניסוח אקטיבי ברוחו של אלחנן.

לדוגמה: במקום התירוץ – "ראיתי שמעליבים את תלמיד כיתה י' בקבוצת ווטסאפ של בית הספר, אבל חיכיתי שהרכזת תתערב ותמחוק את זה", הניסוח יהפוך ל: "ראיתי פגיעה בחלש, והבנתי שאני לא מחכה לאישור של המערכת כדי להגן עליו. עניתי בקבוצה: 'הנני, אני לא מוכן שזה יקרה כאן'". המורה משקף לכיתה שמנהיגות לא צריכה תג, היא צריכה לקחת אחריות.

4. טבעת האחריות: "אמנת הנני הכיתתית" (10 דקות)

מתודה: בניית חוזה חברתי פנימי.

המורה מסביר שגבורתו של אלחנן נבעה מכך ששום מערכת לא נתנה לו פקודה. הוא היה אזרח שהחליט שהוא הפתרון. הכיתה מנסחת "אמנת הנני" – רשימה של 3 קווים אדומים התנהגותיים בבית הספר (למשל: תלמיד שיושב לבד בהפסקה, פגיעה מילולית ברשת, חוסר כבוד לצוות המנהלה), שבהם התלמידים מתחייבים שלא להמתין להתערבות של מבוגר או צוות ההוראה, אלא לקום ולפעול בעצמם באופן מיידי.

5. משימת חתימה: מכתב למשפחה.

כל תלמיד כותב מכתב אישי קצר למשפחתו של אלחנן קלמנזון ז"ל: ספרו להם מה למדתם מדמותו, ומה הייתם רוצים לאמץ באורחות חייכם מתוך מה שלמדתם עליו.

חלק ג': נספח – דף מקורות מונחה ללמידה בחברותות (לצילום וחלוקה)

הסטיקר המלווה: "כשיש יהודים בסכנה – אנחנו באים. הנני." (מורשת "צוות אלחנן")

תחנה 1: ה'הנני' שממלא את החלל

קטע פרשנות (מתוך "פרקי בנים", הרב שי פירון וג'קי שימל): "במסורת היהודית, הקריאה 'הנני' – שנאמרה על ידי אברהם, יעקב ומשה ברגעי מבחן הרי גורל – איננה רק ציון מיקום גיאוגרפי ('אני פה'). זוהי קריאה של נוכחות מוחלטת, של ענווה ושל זימון טוטאלי למשימה. כשאדם אומר 'הנני', הוא מכריז

למעשה: אני מניח את הצרכים האישיים שלי בצד, מוותר על הנוחות שלי, ולוקח אחריות בלעדית על המצב. במציאות הקשה של ה-7 באוקטובר, שבה רבים חיכו שמערכות המדינה יפעלו כמתוכנן, אלחנן לא המתין. הוא בחר לענות 'הנני' מול זעקתם של אזרחים שלא הכיר מעולם. הוא הוכיח לנו שמנהיגות אינה זקוקה למינוי רשמי, לתעודה או לפקודה כתובה; היא זקוקה רק ללב שאינו מסוגל לעמוד מנגד נוכח סבלו של האחר."

פתיחת מושגים:

- **אפקט הצופה מהצד (Bystander Effect):** נטייה חברתית-פסיכולוגית של בני אדם לא להתערב ולהגיש עזרה לאדם במצוקה, ככל שישנם יותר אנשים סביבם ("פיזור אחריות"). הקריאה 'הנני' היא האנטי-תזה המוחלטת לתופעה זו.

- **נוכחות טוטאלית:** היכולת להתמסר כל כולך למען משימת הצלת חיים, גם כשהסיכויים נגדך והפחד משתק.

שאלות לעיון ולדין:

- על פי קטע הפרשנות, מה ההבדל בין לענות לשאלה "איפה אתה?" (מיקום גיאוגרפי) לבין להגיד "הנני"?
- כיצד ניתן ליישם את תודעת ה"הנני" בחיי היומיום שלנו? תנו דוגמה למקרה שבו לקחתם על עצמכם משימה למרות שאף אחד לא ביקש מכם במפורש לעשות זאת.

תחנה 2: גבורה אזרחית וקריסת המחיצות המגזריות

קטע פרשנות (מתוך "פרקי בנים", הרב שי פירון וג'קי שימל): "סיפורו של צוות אלחנן הוא הרבה יותר מסיפור חילוץ טקטי תחת אש; זהו סיפור חברתי שובר מוסכמות. יציאתם של אלחנן ומנחם מעתניאל, יישוב אידיאולוגי בהר חברון, כדי לחרף את נפשם למען תושבי קיבוץ בארי, פירקה באחת את כל המחיצות הפוליטיות והמגזריות ששורטטו בחברה הישראלית בשנים שלפני המלחמה. כשהם דפקו על דלתות הממ"דים, הם לא שאלו לאיזו מפלגה מצביעים האנשים שבפנים, ולא ביקשו לבדוק את זהותם הדתית. האהבה הפשוטה והערבות ההדדית היו חזקות מכל מחלוקת. כשהמערכת הממלכתית נסדקת, הגבורה האזרחית של אנשים כמו אלחנן היא זו שמחזיקה את החברה יחד, ומזכירה לנו שוב – רב המשותף על המפריד."

פתיחת מושגים:

- **גבורה אזרחית:** אומץ לב של פרטים באוכלוסייה, שאינם פועלים מתוקף תפקידם הביטחוני באותו הרגע, אלא בוחרים לסכן את עצמם למען שלום החברה והזולת.

- **שותפות גורל מול מגזריות:** המתח שבין התכנסות לקבוצות הומוגניות (מגזרים), לבין ההבנה העמוקה שבסופו של דבר כולנו שזורים באותו סיפור לאומי וחולקים את אותן סכנות ותקוות.

שאלות לעיון ולדין:

- הרב פירון וג'קי שימל מדגישים כי סיפור צוות אלחנן "פירק את המחיצות המגזריות". מדוע נקודה זו חשובה כל כך להבנת הסיפור, דווקא על רקע התקופה שקדמה למלחמה?
- האם יש צורך ב"מלחמה" או ב"אסון" כדי לפרק מחיצות בין קבוצות שונות (דתיים, חילונים, ימין, שמאל)? מה אנחנו, כבני נוער, יכולים לעשות בשגרה כדי להמשיך את צוואתו החברתית של אלחנן ולוודא שהחומות הללו לא ייבנו מחדש?